

**МІЖНАРОДНІ ЧЕЛПАНІВСЬКІ
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ
ЧИТАННЯ**

(у рамках
VI Міжнародного фестивалю
«СВІТ ПСИХОЛОГІЇ»)

ЗМІСТ

Розділ 1.	
ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ПСИХОЛОГІЇ ЯК САМОСТІЙНОЇ НАУКИ ТА СФЕРИ СОЦІАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ	6
МАНОХА І.П., Ж.-Ж. Руссо и Г. Сковорода: контраверсии славянского и европейского Барокко (от Лесного Дикаря к - Просвещенному Нарписсу?)	7
МЕЛИК-ПАШАЕВ А.А., О профилактическом значении художественного творчества	20
Розділ 2.	
ПСИХОЛОГІЯ ХХІ СТОЛІТТЯ: ЗДОБУТКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	29
АНТОНЕНКО Т.Л., Становлення ціннісно-сислової сфери майбутнього фахівця: практичний аспект.....	30
БАЖЕНОВ О.В., ЛИСЕНКО К.С., Про методологічні вигоки сучасної психіатрії у роботах Олівера Сакса	43
БОГДАН Т.В., ГОРОБЕЦЬ Т.В., До проблеми дослідження суперечливих тенденцій психіки особистості у контексті проблемисоціальної дезадаптації.....	51
ВАСЮК К.М., Модель впливу суспільної думки на поведінку особистості	58
ГАЛЬЦЕВА Т.О., Психологічні особливості навчальної самоєфективності літніх людей	66
ГРЕСЬКО В.В., Вплив особливостей психологічної суверенності та перфекціонізму на самоактуалізацію особистості	74
ДАЦЕНКО Н.П., Про рівневу модель розвитку соціальної компетентності	82
ДЕЛІНІ М.М., Дослідження професійної «я-концепції» особистості та успішності її кар'єри: теоретичний аспект.....	90
ІВАШКЕВИЧ Е.З., Концептуальні моделі соціального інтелекту та авторська структура соціального інтелекту педагога.....	100
КОГУТЯК Н.М., Когнітивне моделювання перцептивної інформації та ментальних репрезентацій	114
КУХАРУК О., Сучасні психотерапевтичні концепції як джерело психотехнологічних форм соціально-психологічного мислення	123
ЛАЗОРКО О.В., Координати психологічного благополуччя професійної реалізації фахівців в різних умовах праці.....	131

ВАСЮК К.М.,
кандидат психологічних наук,
доцент, кафедра психології,
Донецький національний
університет, м. Вінниця. Україна

МОДЕЛЬ ВПЛИВУ СУСПІЛЬНОЇ ДУМКИ НА ПОВЕДІНКУ ОСОБИСТОСТІ

У статті розглянуті основні класичні теорії з проблеми формування суспільної думки та її впливу на окремого індивідуума. На основі аналізу теорій сформована системна модель впливу, яка включає основні чинники впливу суспільної думки на поведінку та спрямованість особистості.

Ключові слова: поведінка, системна модель, суспільна думка, суспільна мораль.

В статье рассмотрены основные классические теории по проблеме формирования общественного мнения и ее влияния на отдельного индивидуума. На основе анализа теорий сформирована системная модель влияния, которая включает основные факторы влияния общественного мнения на поведение и направленность личности.

Ключевые слова: направленность, общественное мнение, общественная мораль, поведение, системная модель.

We have analyzed main classical theories about the influence of the problem of making of the social opinion and its influence on individuals. System model was been making after analysis of the theories. It includes general factors of the social opinion, which influence on the behavior and personal attitudes.

Key words: attitudes, behavior, social opinion, social moral, system models,

З початку існування суспільства виникла необхідність об'єднуючих чинників, які б могли утримувати окремих особистостей в єдиній групі. Такими чинниками, наприклад, можуть виступати групові цінності і норми, традиції, ідентифікація з лідером, але системним чинником, який в певній мірі поєднує всі ці є суспільна думка. Її визначають як систему поглядів великої соціальної групи на процеси, які відбуваються у суспільстві. Не викликає сумнівів факт, що маніпулювання суспільною думкою відкриває безмежні можливості влади над групою для осіб, які мають доступ до важелів формування цієї думки. Не дивно, що найвідоміші класики соціології і психології насамперед цікавилися цими чинниками в своїх дослідженнях. З давніх часів політики і суспільні діячі, навіть пересічні лідери груп знали, що розуміння процесу формування цінностей, стереотипів і думок групи є прекрасним засобом контролю і незамінним інструментом влади. Саме тому не шкодують коштів на проведення досліджень в цьому напрямі, але вони не афішуються загалом.

Метою нашого дослідження є створення моделі формування суспільної думки з виділенням основних її структурних компонентів на основі теоретичного аналізу концепцій найвідоміших дослідників цієї проблеми.

Об'єктом дослідження є суспільна думка. Предмет дослідження: теоре-

тична структурна модель формування суспільної думки.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що формування суспільної думки може бути представлене у структурно-функціональній моделі.

У словниках суспільну думку визначають як стан суспільної свідомості, який містить явне чи приховане ставлення соціальної групи до явищ і подій суспільного життя, що виражає певну колективну позицію з проблем, які представляють інтерес для групи, спільноти. Вона характеризується мінливістю, чутливістю до змін умов існування групи. С.Бурікова відмічає, що суспільна думка характеризується виключною локальністю, тобто єдина для групи лише по відношенню до певних питань і ситуацій і повинно обов'язково виражатися відкрито і розділятися іншими членами групи, інакше це буде лише суб'єктивна думка конкретної особистості.

Історія наукового дослідження суспільної думки налічує декілька століть. Першим серйозним дослідженням, зрозуміло, теоретичного характеру, можна вважати праці Н.Макіавеллі, але він ще не оперував терміном як таким, а просто описував сутність цих процесів як базис розвитку суспільства. Сам термін з'явився в промовах державного діяча Англії ХІІ ст. Дж.Солсбері, а в науковому світі загальноприйнятим став лише в ХVІІІ ст.

Г. Лебон у своїй книзі «Психоло-

ція народів і мас» говорить про те, що у натовпі людина регресує до примітивного психологічного стану, забуває про моральні принципи і стає надто емоційною, тому диктатори люблять організовувати нескінченні зібрання і паради, під час яких дуже просто маніпулювати свідомістю людей. Маса за своєю природою завжди неупорядкована, хаотична, в ній особистість спускається на рівень функціонування індивіда, бо нездатна раціонально мислити і навіть адекватно спостерігати за реальними подіями. Афективні реакції домінують над інтелектом, тому лідер («вождь» за визначенням Г.Лебона) повинен внести елемент порядку в це хаотичне зібрання. Його теорія має дві слабкі позиції: по-перше, ці висновки не підтверджувалися експериментальними дослідженнями; по-друге, ці закономірності, за спостереженнями більш пізніх авторів, діють тільки в масі людей, які фізично розташовуються на обмеженій території, тобто щодо публічних зібрань, концертів, мітингів. Що ж до великих соціальних груп, в яких люди безпосередньо не можуть контактувати з усіма, а роблять це опосередковано через мікрогрупи, то цей принцип не діє. Але масовим процесам він надавав таке велике значення, що вважав ХХ ст. «Ерою натовпу», де буде домінувати ірраціональний компонент суспільної свідомості, і сучасний розмах інформаційного впливу і маніпуляції суспільною свідомістю і суспільною думкою дає підстави погодитися з його висновками [3, с.11].

3. Фрейд вважав суспільну нерівність нормою, тому що більшість людей неосвічені і примітивні. Справжній лідер групи, вождь встановлює групові норми і задає групову мету, ідеали та цінності. Почуття симпатії, обоювання лідера дає ідентифіка-

цію членам групи. Людина, яка приймає участь у групових акціях може втратити не тільки совість, але й пригнічувати власні індивідуальні, надважливі для неї переживання. Така людина не прагне шукати істину, а керується привабливими для неї ілюзіями, що легко навіює лідер.

Ф.Гегель один з перших здійснив структурний аналіз суспільної думки як наукової категорії. Він виділив в ній такі елементи, як: умови існування, об'єкт або зміст явища, носій суспільної думки, характер судження, яке лежить в його основі (позитивний, негативний), свідвідношення суспільної і індивідуальної думки. Ф.Гегель надавав суспільній думці виключну роль – відображення стану суспільної свідомості в конкретний історичний період як один з її найважливіших компонентів на ряду з правом, наукою, релігією і мораллю. Суспільна думка тут відіграє об'єднуючу функцію, оскільки індивід може складати її відносно будь-яких вище перерахованих компонентів. Саме тому Ф.Гегель вважав суспільну думку окремою формою суспільної свідомості, яка виражається в ставленні соціальних груп до проблем суспільного життя, що проявляються в судженнях і діях членів певної групи.

В кінці ХІХ ст. Е.Дюркгейм ввів нове поняття «колективна свідомість», яке в певній мірі перегукується з поняттям «суспільна думка». Він визначає колективну свідомість як сукупність вірувань та почуттів, що притаманні членам одного суспільства і утворюють систему, яка діє по власним законам. Це не просто варіант суспільного процесу, а надсуспільна форма існування групи, яка поєднує інші, більш нижчі компоненти, в тому числі і суспільну думку, і суспільну свідомість в одне ціле [2, с.32]. Цей феномен визначає рівень прояву

РОЗДІЛ 2. ПСИХОЛОГІЯ ХХІ СТОЛІТТЯ: ЗДОБУТКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

індивідуальності людини за рахунок показника солідарності. Чим вищий рівень солідарності у соціальній групі, тим менше прояв індивідуального і людини як члені цієї групи. Яскраво виражена індивідуальність завжди протии суспільної думки і створює потенційний конфлікт з групою. Цей феномен теж має архаїчну природу, але суто соціальну, на відміну від «колективного несвідомого» К.Юнга, яке не виконує об'єднуючу функцію і не інтегрує індивіда в суспільство.

Подібне поняття вснувало також і в теорії Г.Лебона, який називав такі процеси «колективний розум» - домінуючий ірраціональний спосіб мислення натовпу, який повністю або частково пригнічує раціональне, індивідуальне мислення особистості. В основі його функціонування лежать три механізми - зараження, навіювання і переконання. Він також звів закон «духовної єдності натовпу» - універсальної тенденції, яка зростає пропорційно кількості осіб у натовпі.

Г.Тард теж надає велике значення механізмам наслідування та зараження у формуванні суспільної свідомості та суспільної думки як форми її вираження. Він розглядав ці процеси як універсальне соціальне явище, яке має спадкову природу та забезпечує водночас прогрес і стабільність суспільних відношень. Наслідування має властивість безкінечно розширюватися, захоплюючи все нові верстви суспільства. Так і суспільна думка, якщо може поширюватися у необмежено великій популяції. Але в реальних умовах вона обмежується іншими суспільними думками, які відволікають увагу соціальних груп і переключають її на інші ідеї [7]. Г.Тард проводив межу між стихійними процесами у натовпі, які зазвичай деструктивні, та більш впорядковані. Він вважав, що витоками

більшості суспільних думок є мисленнєва діяльність «еліт», інтелектуально розвинених і освічених представників суспільства. Однак, сучасна практика демонструє, що це не завжди так, і суспільна думка може розвиватися з стихійного спілкування будь-яких членів суспільства, незалежно від їх рівня розвитку і соціального статусу, визначальним чинником «успіху» ідеї буде готовність суспільства сприйняти ідею. Так, в українському суспільстві є приклади панічних ідей про псевдодефіцит товарів, який викликав тимчасову паніку та підвищення цін.

Колективна свідомість діє також за своїми законами еволюції, тому що в історії траплялися випадки пікових загострень суспільної думки, коли існуючі традиції ставали застарілими і гальмували розвиток соціуму. Цей процес також впливає на загальну швидкість модернізації та характер і вектори розвитку суспільства в цілому.

Поняття проблеми має ключову роль, бо у загальному процесі суспільна думка починається з дискусії, необхідність її формування виникає там, де є суперечливі погляди на якісь суспільно-подітичні питання.

Визнаючи великий потенціал суспільної думки у питанні зміни умов існування і соціального устрою (звичайно за умови централізованого керування ним), важливо враховувати високу вірогідність хибних висновків і логічних помилок, що зустрічаються дуже часто. У разі дефіциту інформації суспільна думка легко доповнюється плітками, вигадками, перебільшеннями.

На думку І.С. Бурікової, соціально-політичні технології мають в своїй основі психологічні феномени впливу на суспільну думку, які залучають весь сучасний потенціал інформаційних методів, але, на жаль, вони використо-

вуються переважно в політиці і дуже рідко слугують справжньому благу звичайних людей. В якості механізмів психологічного впливу виділяють інформування, доведення, переконання, навіювання, наслідування, зараження, тиск, зміна свідомості тощо. До того ж більшість з цих механізмів спрямована на вплив через несвідому сферу людини. Але базовими механізмами все ж являються переконання і навіювання [1, с.51].

П.В.Макаренко наводить класифікацію суспільно-політичних технологій, яка охоплює всі сфери життя суспільства: економічні, політичні, правові, духовно-культурні, тому з етичної точки зору сучасна людина надто залежить від цих впливів і психологічно не може бути вільною, живучи в суспільстві [5, с.28].

На думку С.Сігеле, ефективність соціальних технологій багато в чому обумовлена інстинктивною схильністю людини до наслідування авторитетних для неї зразків поведінки. Подібні точки зору розділяли також Т.Рібо, Бен, Еспінас, які розробили гіпотезу «моральної епідемії», що доводить – суспільна думка може розповсюджувати як моральні, так і аморальні принципи у суспільстві несвідомо і невідвратно, і тільки окремі індивіди можуть чинити опір, які мають «імунітет» у формі стійких моральних переконань. Якщо особистість перейняла якийсь ідеї, то вона втрачає здатність до критичної оцінки їх [6, с. 60].

Щодо етапів формування суспільної думки, то в сучасному світі можемо спостерігати відхилення, а радше кажучи – припвидшення її формування. Це відбувається завдяки наявності ЗМІ, які можуть формувати певну суспільну думку одразу у великих соціальних групах, тому рух відбувається паралельно одразу в багатьох мікро-

групах, а не послідовно.

Роль преси та інших публічних засобів інформації підкреслювали ще в 18 ст. Д.Дідро і Неккер. Ефект тим більший, чим більше довіра до джерела інформації. Від себе скажемо, що додатковим чинником є інтелектуальний розвиток членів соціальної спільноти та рівень освіченості. Чим він нижчий, тим більше в силу вступає навіювання як ірраціональна форма впливу на суспільну думку, чим вищий рівень освіченості, тим частіше використовуються переконання та інші логічні інструменти впливу.

Особливу складність для контролю ззовні представляє такий чинник, як приватні розмови. На відміну від ритуальних розмов, довільні розмови між рівними за статусом людьми, як правило, відбуваються в тет-а-тет, їх зміст не афішується стороннім, але при цьому вплив їх на свідомість співрозмовників колосальний. Г.Тард без перебільшення вважав розмову особливим видом мистецтва, який може стати дієвим інструментом формування суспільної думки. Розмова в науковому дослідженні може бути детектором якісних змін у суспільній думці. Так, там, де є суспільна думка ригідна, розмови не чисельні і ґрунтуються переважно на плітках, у рухливих суспільних процесах розмови відкритіші, публічні (промови), емоційно забарвлені. С.Тард надавав таке велике значення розмовам, що вважав їх первинним елементом еволюції влади [7, с.27].

Як бачимо з таблиці 1, знання фази суспільної думки дає також можливість керування нею, оскільки Г.Тард та У. Ліпман довели, що формування суспільної думки більш контрольоване ззовні на початкових стадіях розвитку. Тард виділяв дещо відмінні від традиційних фази розвитку суспільної думки:

РОЗДІЛ 2. ПСИХОЛОГІЯ ХХІ СТОЛІТТЯ: ЗДОБУТКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Таблиця 1.

Авторська структурно-функціональна модель суспільної думки

Етапи формування	Чинники формування	функції	Форми вираження	Структурні компоненти
1) Сприйняття інформації на рівні окремих людей; 2) Висновки на основі досвіду 3) Обмін інформацією, дискусії; 4) Формування певної думки малої групи; 5) Формування думки соціального прошарку; 6) Формування суспільної думки великих соціальних груп; 7) Існування суспільної думки протягом певного проміжку часу; 8) Згадані і зміна однієї суспільної думки на іншу	Внутрішні: 1) дискусія у суспільстві з приводу проблеми; 2) преса, ЗМІ 3) розмови в малих групах, 6) традиції, 3) Цілеспрямований вплив - переконання і навіювання 4) сімейне виховання і шкільне навчання 5) соціально-економічні умови є Внутрішні: 1) Соціальні інтереси людей; 2) ментальні риси; 3) групова мисленнєва діяльність, 4) наслідування прикладів; 5) рівень компетентності членів групи щодо предмету дискусії; неусвідомлені: наслідування, навіювання ментальні риси усвідомлені: розмова, переконання, інтереси	1) Контролююча-сприяє або гальмує виконання владних рішень 2) Експресивна - виражає думку і настрої певних членів суспільства 3) Інформаційна - інформує владу про настрої в суспільстві 4) Директивна - думка більшості вимагає конкретних дій від влади (референдум) 5) Фіксує щодо певних переконань і суджень з приводу об'єкту 6) Спонукальна - суспільний вплив на дії людей	1) Судження 2) Бажання 3) Дії (позитивні і негативні), 4) Референдум, 5) Соціальні опитування, 6) Революції і перевороти.	1) Суб'єкт - людина, яка його продукує або сприймає, 2) Об'єкт - конкретні теми, з яких можуть висловитися члени суспільства, дії цих членів суспільства 3) поведінка - має раціональний, емоціональний і вольовий компоненти
Результат формування: види суспільної думки				
1. Оцінююча думка - виражає персональне ставлення людини до проблеми, містить мало аналізу, а більше емоцій. неаргументоване				
2. Аналітична - результат аналітичного мислення, роздумів над проблемою				
3. Інструктивна - навіювання певних суджень ззовні, наприклад за допомогою ЗМІ				
4. Регулятивна - базується на суспільній моралі і регулює певні норми, принципи, традиції. Може формуватися як стихійно, так і зумисне через маніпулятивні дії окремих представників суспільства.				

МІЖНАРОДНІ ЧЕЛПАНІВСЬКІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЧИТАННЯ

I фаза - усвідомлення загальної для великої соціальної групи традиції;

II фаза - розвиток думки під впливом суспільного розуму;

III фаза - бурхливий розвиток суспільної думки, що витісняє здоровий глузд і традиції. На цій стадії розвиток суспільної думки в певному напрямі може бути неконтрольованим, оскільки нерациональні переконання захоплюють суспільну свідомість.

Такі прояви спостерігаються на гострих стадіях революцій, суспільних протестів та інших форм агресивного прояву суспільної думки. Стримуваним чинником стихійного розвитку суспільної думки є традиція - стійкі традиції протидіють впливу хаосу суспільної думки і зменшують прояви її деструктивності.

Таким чином, суспільна думка має складну природу, яка виражається у структурно-функціональній моделі, яка показана в таблиці 1. Суспільна думка має 3 основних структурних компонента: суб'єкт - який її власне реалізує, об'єкт - тема, на яку він спрямовує свої дії - і поведінка як практична реалізація дій суб'єкта, що має три форми вираження - раціональну, емоційну і вольову. Форм вираження суспільної думки багато, але їх можна поділити на 2 категорії - внутрішні (думки, інтереси, бажання, судження), внутрішні (конкретні дії індивіда - опитування, референдуми, участь у

митингах і протестах). Так, суспільна думка має свої функції і етапи формування, які охоплюють всю еволюцію від виникнення до зникнення, заміни на іншу.

Щодо чинників формування суспільної думки, то їх можна поділити за 2 принципами - зовнішні-внутрішні і усвідомлені-неусвідомлені. Також в цілому їх можна поділити на глобальні і локальні. Наприклад, до глобальних можна віднести соціально-економічні умови існування групи, вплив ЗМІ, ментальні риси, а до локальних - умови, соціальні інтереси людини, рівень компетентності. Не дивлячись на рівень узагальнення, ці чинники можуть бути однаково ефективними.

В результаті ми можемо отримати 4 види суспільної думки, які базуються на викладених вище структурних компонентах. Ці результати поділяються за рівнем критичності, включення аналітичного мислення, наприклад, інструктивна і регулятивна менше задіюють логічне мислення, ніж опінуюча. Перспективними напрямками подальших досліджень може бути детальніше вивчення впливу приведених чинників на розвиток суспільної думки та розробка більш ефективних і гуманних засобів її контролю і використання для покращення життя суспільства, а не окремих представників суспільної еліти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бурикова И.С. Психология влияния социально-политических технологий на общественное мнение. / И.С.Бурикова Дис..канд.психол.н. - СПб, 2004. - 199 с.
2. Дюркгейм Е. О разделении общественного труда. Метод социологии. / Э. Дюркгейм - М.: Канон, 1996. - 237 с.
3. Лебон Г. Психология народов и масс. / Г.Лебон. - М.:Макет, 1995. - 151 с.
4. Липпман У. Общественное мнение. / У.Липпман. - М.: Институт фонда «Общественное мнение», 2004. - 384 с.